

Шульга Євгеній Вікторович

кандидат юридичних наук

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Шульга Евгений Викторович

кандидат юридических наук

доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Shulga Ievgenii

PhD in Law

Associate Professor of the Department of International and Comparative Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВІД ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ОТ ВЛИЯНИЯ ВОЕННЫХ КОНФЛИКТОВ: ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF THE ENVIRONMENT FROM THE EFFECTS OF MILITARY CONFLICTS: PROBLEMS OF EFFICIENCY

Анотація. У статті здійснюється аналіз ефективності міжнародно-правового захисту навколишнього середовища від руйнівних наслідків, що спричиняються збройними конфліктами. Звертається увага на об'єктивні та суб'єктивні фактори послаблення ефективності міжнародно-правових природоохоронних норм. Здійснюється спроба пошуку дієвих механізмів міжнародно-правового захисту навколишнього середовища від загрозливих наслідків військових дій, реалізації міжнародно-правових природоохоронних актів та впливу міжнародних організацій на окремі держави, що порушують міжнародно-правові принципи. Робиться акцент на необхідності визначення загальних інтересів людства та природного середовища перед інтересами окремої держави.

Ключові слова: військовий вплив на навколишнє середовище, державний суверенітет, екологічні права людини, механізми реалізації міжнародно-правових норм, міжнародне право навколишнього середовища, міжнародно-правова охорона навколишнього середовища.

Аннотация. В статье проводится анализ эффективности международно-правовой защиты окружающей среды от разрушительных последствий, вызванных вооруженными конфликтами. Обращается внимание на объективные и субъективные факторы ослабления эффективности международно-правовых природоохранных норм. Осуществляется попытка поиска действенных механизмов международно-правовой защиты окружающей среды от угрожающих последствий военных действий, реализации международно-правовых природоохранных актов и влияния международных организаций на отдельные государства, нарушающие международно-правовые принципы. Делается акцент на необходимости определения общих интересов человечества и природной среды перед интересами отдельного государства.

Ключевые слова: военное влияние на окружающую среду, государственный суверенитет, экологические права человека, механизмы реализации международно-правовых норм, международное право окружающей среды, международно-правовая охрана окружающей среды.

Summary. This article represents the review of the international legal instruments aimed to ensure the protection of the environment from the devastating effects caused by armed conflicts. The attention is drawn to the objective and subjective factors that weaken the efficiency of international legal environmental regulations. The attempt is implemented to find the effective mechanisms for international legal protection of the environment from dangerous effects of hostilities, implementation of international legal environmental instruments and impact of international organizations on separate states that violate the

international legal principles. The emphasize is made on the necessity to identify the common interests of mankind and the environment to the interests of separate states.

Keywords: *international environmental law, international legal protection of environment, military impact on the environment, national sovereignty, environmental human rights, mechanisms of implementation of international legal norms.*

Постановка проблеми. Навколишнє природне середовище є унікальним та єдиним середовищем існування людини як біологічного виду. Від стану складових його елементів залежить виживання людства в цілому. Без перевищення можна стверджувати, що екологічні права людини є першоосновою життя, в той час як економічні, політичні та інші є похідними, адже їх забезпечення можливе лише за умов біологічної безпеки, здорового стану ґрунтів, чистої води, повітря та інших природних благ необхідних для існування. Однак, в період сьогодення, не заважаючи на велику кількість міжнародно-правових угод щодо забезпечення охорони навколишнього середовища та природоохоронних, правоохоронних та правозахисних організацій природа продовжує знищуватися.

Все це вказує на те, що проблема захисту природних ресурсів і навколишнього середовища від військових конфліктів постала як ніколи гостро, і її вирішення, очевидно слід шукати в межах міжнародно-правового поля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні та практичні питання міжнародно-правової протидії військового впливу на навколишнє середовище були об'єктом досліджень науковців у галузі міжнародного права, а саме таких як О. Задорожній, В. Василенко, М. Медведєва, Ю. Шемшученко, Дж. В'ят, В. Тара, К. Бранч, Е. Мрема, Дж. Даймонд, Й. Дінштейн тощо.

Мета статті — проаналізувати основні заходи міжнародно-правового захисту навколишнього середовища від загрозового впливу військових дій, виявити їх слабкі та сильні риси. Визначити шляхи посилення їх ролі.

Виклад основного матеріалу. Серед негативних факторів впливу на навколишнє середовище особливе місце посідають збройні конфлікти різноманітних рівнів, що супроводжуються не лише численними людськими жертвами, знедоленням та масовими міграційними процесами у світі [1], а й забрудненням, руйнуванням та знищенням навколишнього середовища [2]. Значним чином, проблеми збройних конфліктів та їх екологічних наслідків актуалізуються на фоні змагання за природні ресурси, широкого ряду релігійних та політичних суперечок. Наразі, активні бойові дії мають місце на територіях різних континентів, передусім Близького Сходу, Африки та Східної частини Європи [3].

Від збройних конфліктів страждає не лише населення та навколишнє середовище конкретної території, де вони проводяться, а і вся природна екосистема Землі в цілому. Адже, слід нагадати, що природа не ділиться адміністративними кордонами, а отже не можна розділяти її на окремі ділянки або частини. Екосистема має жити в гармонії як цілісне явище, що охоплює усі види природних ресурсів, що є на планеті. Знищуючи окремі території втрачається гармонічний баланс, до того ж, як би цинічно це не звучало, але рано чи пізно війни закінчуються, а екологічні наслідки залишаються, та є невідворотними. Більше того, зменшення запасів природних ресурсів та екологічно-чистих регіонів на Землі може призвести в майбутньому до третьої світової війни війни за залишки природних ресурсів.

Беручи до уваги потреби людства в розрізі віддаленого майбутнього, наскільки ми взагалі в змозі досягнути, маємо підстави стверджувати, що ця проблема набуває характеру загрозового виклику часу [4, с. 155].

Звертаючись до історії можна помітити, що на протязі всього часу існування людської цивілізації, війни між державами, етнічними групами та народами були і залишаються постійним атрибутом кожного етапу її розвитку. Водночас, люди намагаються знайти і протидію військовим конфліктам, держави створюють міжнародні організації, миротворчі контингенти, підписують договори тощо. Навмисне руйнування навколишнього середовища в збройних конфліктах, стало з появою так званої «стратегії тотальної війни». Проте, питанню міжнародно-правової охорони навколишнього середовища від руйнівного впливу спричиненого військовими діями почали приділяти увагу лише на початку ХХ ст. Так, у 1913 р. відбулася перша природоохоронна конференція в Берні, яка офіційно ознаменувала початок міжнародного співробітництва в сфері охорони довкілля [4, с. 134].

Зброя, за допомогою якої здійснювалися військові сутички розвивалася одночасно з розширенням спектрів інтересів людства, що ставали об'єктом посягання. В перших примітивних збройних сутичках були задіяні найпростіші типи озброєння, передусім холодна зброя, а об'єктом посягання виступало життя, свобода, майно або певна територія. Внаслідок промислової революції та подальшого науково-технічного прогресу спектр інтересів воюючих сторін значно розширився, це передусім розподіл сфер впливу між

світовими супердержавами та природні копалини. Сучасне озброєння, наразі здатне не лише винищувати значну кількість людей, проте і всю живу флору і фауну та тій території, де вона застосовуються, роблячи дану територію непридатною до життя. Так, наприклад системи залпового вогню «ураган» здатна знищувати все живе на території 22090 м², при дальності польоту до 40 000 м. Подолання наслідків застосування ядерної зброї взагалі можуть тривати тисячоліття.

Перше масштабне використання зброї масового ураження відбулося в ході I світової війни в 1915 р, і полягало в застосуванні отруйних газів, що дало початок широкого її використання в різноманітних збройних конфліктах¹. Прийняття та підписання 17 червня 1925 р. Женевського протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів, не змогло в повній мірі зупинити її застосування країнами підписантами².

Навіть наслідки II світової війни не були в змозі зупинити її використання в продовж другої половини XX ст. Більш того, арсенал зброї масового ураження значно розширився. Зброя почала цілеспрямовано використовуватися для знищення природи. Так, військовими діями у В'єтнамі було завдано надзвичайної шкоди навколишньому середовищу [5]. За своїми наслідками для екології дані дії можна охарактеризувати як спустошливі та негуманні, до того ж знищення відбувалося масово та широкомасштабно, а саме, було застосовано ядохімікати [6] та напалм, через що 40% рослинного покриву використовуваних площ було знищено, і тим самим завдано значної матеріальної та екологічної шкоди [7, с. 52–53].

Останні сто років людство зіткнулось із новою проблемою застосування зброї масового ураження окремими державами на власних територіях, пояснюючи це міжнародним принципом суверенітету держави та не втручання у її внутрішні справи³.

Отже, звернемося до міжнародно-правових актів, що покликані регулювати дані відносини. На сьогоднішній день, міжнародно-правовий захист навколишнього природного середовища під час збройних конфліктів здійснюється з позиції таких блоків міжнародного права, як: міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право та міжнародне право охорони навколишнього середовища [8]. В організації

¹ Так, у 1921–1924 роках Франція та Іспанія застосовували хімічну зброю для придушення антиколоніальних виступів берберів у Марокко.

² Так, 3 жовтня 1935 року Італія розпочала другу війну проти Ефіопії, а у 1937 році Японська імперія розпочала озброєне вторгнення у Китай. В обох збройних конфліктах сторони застосовували зброю масового ураження.

³ Війна в Сирії.

ях міжнародного природоохоронного співробітництва важлива роль належить міжнародному праву охорони навколишнього середовища. Воно, являє собою сукупність двосторонніх і багатосторонніх угод, якими регулюються різноманітні відносини держав щодо раціонального використання природних ресурсів і боротьби із забрудненням навколишнього середовища [7, с. 3–6].

Наразі, в світі існують понад 500 багатосторонніх угод, присвячених забороні використання зброї масового ураження, забезпеченню раціонального природокористування, захисту та охороні навколишнього середовища від наслідків військових дій. Серед них широкий ряд міжнародно-правових актів універсального характеру становлять договори і конвенції, що стосуються запобігання негативному впливу зброї та іонізуючої радіації на навколишнє середовище. До них, зокрема, належать Конвенція про захист працюючих від іонізуючої радіації (Конвенція про захист від радіації) (1960 р.), Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду (1963 р.), Договір про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі і під водою (1963 р.), Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.), Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсинів та їх знищення (1972 р.), Конвенція про заборону воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.), Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 р.). Відповідно до останньої з цих конвенцій держави-учасниці зобов'язалися не застосовувати відповідні засоби впливу на природне середовище з метою запобігти непередбачуваним і широкомасштабним екологічним наслідкам такого застосування. Вони домовилися також консультуватися і співпрацювати у вирішенні будь-яких питань, що випливають з положень цієї конвенції. Окрім того, Генеральною Асамблеєю ООН у 1982 р. було прийнято Всесвітню хартію природи, що закликає утримуватися від військових дій, що завдають шкоди природі. Більшість з зазначених актів присвячені протидії свавіллю держав-учасниць, внаслідок збройних конфліктів та шкідливим наслідкам навколишньому середовищу.

Проте, аналізуючи питання їх ефективності слід зазначити, що збройні конфлікти з застосуванням зброї масового ураження продовжують мати місце⁴ [5]. Окрім того, порушують фундаментальні принципи міжнародного права, а саме, принципи екологічної поведінки держав [9] та надзвичайно важливі принципи захисту навколишнього середовища при виникненні

⁴ Конфлікт у Косово.

збройних конфліктів, що закріплені у Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 [10]. Так, шкода, завдана навколишньому середовищу під час Чеченської війни сягає загрозливих масштабів⁵, несуть надзвичайну загрозу екологічній системі [11].

Крім того, викликає занепокоєння факт, що порушення міжнародних норм стає все більш і більш відкритим. Так, війна на Донбасі, що триває з травня 2014 року, посилює екологічну небезпеку й без того депресивного регіону. Наразі, тут спостерігаються руйнування очисних споруд, затоплення шахт, загроза розгерметизації газо-нафто-аміакопроводів, хімічне та радіаційне забруднення водних ресурсів, забруднення повітря та ґрунтів, знищення ландшафтів, рослинності, родючого шару ґрунтів, знищення значних площ лісових насаджень — усе, що може мати незворотні наслідки [12, с. 118–123].

Дані факти вказують на недовіру чинних міжнародно-правових актів у сфері охорони навколишнього середовища. Зокрема, спостерігається відсутність механізму їх реалізації, фактична неспроможність застосування примусу до виконання взятих на себе зобов'язань з боку держав-підписантів та міжнародних організацій. Підсилює безпорадність ситуації і те, що компенсації та санкції за невиконання зустрічаються так само рідко, як і передбачена можливість вирішення спорів незалежною третьою стороною, рішення якої має носити обов'язковий характер для диспутуючих сторін.

Відомий вчений-юрист В. Коестер, аналізуючи міжнародні договори у сфері навколишнього середовища, зокрема вказує на недосконалість їх в частині контролю за їх дотриманням, що, на його думку залишається за державою [13, с. 78–91]. Тобто, держава, прикриваючись суверенітетом та принципом невтручання у внутрішні справи, що закріплені у п. 7 статті 2 Статуту ООН [14] може самостійно вирішувати дотримуватися чи не дотримуватися підписаних угод і саме це контролювати, нехтуючи при цьому суверенітетом інших держав. На нашу думку, це пряме зловживання ознакою державного суверенітету, підміняючи при цьому значення даної правової категорії.

Розглядаючи проблему детальніше, слід звернути увагу, що відповідно до загальної теорії міжнародного права «суверенітет держави» це її право в межах власної території здійснювати законодавчу, виконав-

чу і судову владу без якогось втручання з боку інших держав, а також самостійно проводити свою зовнішню політику, окрім того, кожна держава зобов'язана поважати суверенітет інших учасників системи, тобто. Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права 1970 року поняття суверенної рівності включає такі елементи: а) держави юридично рівні; б) кожна держава користується правами, властивими повному суверенітету; в) кожна держава зобов'язана шанувати правосуб'єктність інших держав; г) територіальна цілісність і політична незалежність держави недоторкані; ґ) кожна держава має право вільно вибрати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні і культурні системи; д) кожна держава зобов'язана виконувати цілком і сумлінно свої міжнародні зобов'язання і жити у злагоді з іншими державами.

Проте, слід мати на увазі, що деякі військові конфлікти, що відбуваються в межах території однієї держави, можуть кваліфікуватися Радою Безпеки ООН як не стосовні винятково до внутрішньої компетенції останньої. Так, наприклад, якщо Рада безпеки ООН констатує, що вони загрожують міжнародному миру і безпеці, такі події перестають бути внутрішньою справою даної держави і дії Об'єднаних Націй по відношенню до цих подій не будуть втручанням у внутрішні справи держави. Таким чином, концепція невтручання не означає, що держави можуть довільно відносити до своєї внутрішньої компетенції будь-які питання. Міжнародні зобов'язання держави, у тому числі і їхні зобов'язання за Статутом ООН, є критерієм, що дозволяє правильно підходити до вирішення цього питання. А отже, коли мова заходить про навколишнє середовище, держави проявляють активність у захисті власного суверенітету. На нашу думку, навіть якщо військові конфлікти мають місце в середині держави, проте несуть загрозу навколишньому середовищу мають автоматично охоплюватися юрисдикцією міжнародного права.

Але, на звичайного розширення юрисдикції міжнародно-правових норм щодо локальних конфліктів вбачається не достатнім. Задля того, щоб міжнародно-правові норми не почали носити суто символічний характер слід забезпечити неодмінне їх виконання. Тому, наступним обов'язковим фактором виступає практична можливість їх реалізації.

На наш погляд, питання ефективності реалізації міжнародних природоохоронних норм має лежати в площині заохочення або примушення держави до виконання норм міжнародного природоохоронного права, і тим самим підвищення ефективності даних норм. З цього приводу варто погодитися з думкою Д. Боданського, що у зв'язку зі складністю та погіршенням глобальних екологічних проблем зростає необхідність

⁵ Внаслідок військових дій у Чечні на межі ХХ–ХХІ століття у багатьох регіонах забруднені практично всі водні джерела, зникла половина цілощих джерел, 40 відсотків земель стали непридатними для обробітки. За час військових дій на чеченських нафтових свердловинах згоріло 37 тис. т нафти, в атмосферу викинуто 150 млн куб. м шкідливих для неї газів. Нафта розлилася по поверхні землі і водоєм, отруйні речовини попали в підземні води, внаслідок чого можуть бути втрачені запаси прісних вод.

у створенні інституцій з більшими повноваженнями, які б ефективно впроваджували міжнародні норми, однак для їх сприйняття міжнародним співтовариством необхідним є обґрунтування їх легітимності, або законності. Таким чином, автор шукає пояснення факторам збільшення ефективності правореалізації в легітимності міжнародних інститутів та створених ними режимів, при цьому під легітимністю він розуміє, крім традиційної згоди держав, також демократичність режиму, участь громадськості та прозорість ухвалення рішень, заснованість певного режиму на науково-технічній експертизі [15, с. 704–723].

Наразі, існує декілька теорій, щодо мотиваційних факторів дотримання міжнародно-правових угод державами. Ж. Вігнерон виділяє теорію раціоналістів та інституціоналістів [16, с. 581–623]. Так, реалісти стверджують, що держави дотримуються міжнародних природоохоронних угод лише в тому випадку, якщо це відповідає їх інтересам, дотримання цих угод відбувається більш ефективно тоді, коли вони відображають інтереси найбільш впливових держав; інституціоналісти вважають, що самі міжнародні договори впливають на мотивацію держав у дотриманні їх положень, або через існування об'єктивної необхідності у їх дотриманні, або через існування об'єктивної необхідності у їх дотриманні, або через усвідомлення взаємозалежності інтересів всієї світової спільноти.

Управлінська теорія, що на яку звертає увагу А. Чейз являє собою теорію дотримання міжнародних угод, яка спирається на механізми співробітництва у розв'язанні проблем з імплементацією, а не на систему примусу. Автори стверджують, що стратегії з підвищення ефективності правореалізації повинні базуватися на аналізі та врахуванні причин недотримання державами своїх зобов'язань та вирішувати ці проблеми «позитивними» не конфронтаційними засобами. Недотримання державами угод — результат прорахунків та незапланованих обставин, а не навмисне бажання порушити умови договорів, тому найефективніший спосіб відновлення ситуації — не санкції, а система заохочень [17, с. 3]. На противагу цій теорії, Дж. Даннс, Д. Рокі та П. Барсум обстоюють протилежну позицію: лише дієва система правозастосування, включаючи санкції, спроможна попередити недотримання та відновити попередній стан. Особливо необхідно, на думку авторів, виявляється система санкцій у тому випадку, коли існують сильні стимули для недотримання державами міжнародних угод [18, с. 379–406].

Теза про те, що обов'язок держав щодо охорони довкілля під час збройних конфліктів є нормою звичаю, підтверджується відомим дослідженням норм звичаєвого міжнародного гуманітарного права, здійсненим Міжнародним Комітетом Червоного Хреста у 2005 р.

(правила 43–45). На сьогоднішній день, попередньо вже сформульовано деякі принципи, які говорять про обов'язок застосовувати до охорони довкілля під час збройних конфліктів такі норми звичаєвого МГП, як принцип обережності в атаках, розрізнення, пропорційності, а також норми стосовно військової необхідності, які застосовуються як до міжнародного, так і не міжнародного збройного конфлікту. При цьому, екологічні міркування повинні братися до уваги при оцінці того, що є необхідним та пропорційним у досягненні законних військових цілей [19].

Проблема дотримання природоохоронних договорів ще більше ускладнюється тим, що зобов'язання в них досить часто формулюються таким чином, що їх невиконання не несе за собою відповідальності держави-порушника, якщо не було завдано збитків навколишньому середовищу іншої держави, а лише навколишньому середовищу держави-порушника. Зобов'язання в договорах, деколи формулюються таким чином, що необхідно є їх особлива інтерпретація та аналіз їх змісту, що б встановити, чи не порушується суть обов'язків. Тому, окремі науковці бачать можливість забезпечення виконання міжнародно-правових норм шляхом реформування самої системи міжнародно-правових норм. Пропонуючи ідею формування більш ефективної системи норм — Глобального права навколишнього середовища, автори під останньою розуміють систему правових принципів, розроблених національними, міжнародними та транснаціональними системами регулювання охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів [20, 615–664].

Ефективність розв'язання глобальних екологічних проблем та забезпечення раціонального природокористування залежить від узгодження різних національних цілей, які, врешті-решт повинні відповідати загальним інтересам у збереженні екосистеми Землі та виживанні всього людства. Держави повинні розуміти, що досягнення тимчасової економічної вигоди, наприклад, у результаті неприєднання до природоохоронної угоди чи організації, зрештою принесуть їм перманентні витрати, які будуть у багато разів перевищувати ці вигоди. У зв'язку з цим, основним засобом досягнення спільної мети має бути посилення міжнародного співробітництва шляхом обмеження національного суверенітету та створення відповідних дієвих механізмів, навіть з наднаціональним компонентом. Л. Сусскінд підтверджує цю тезу, відзначаючи, що доки принцип національного суверенітету розвиватиметься в межах як національних кордонів, так і спільних районів, доти буде складно досягти ефективної правотворчості у сфері охорони навколишнього середовища [21, с. 23]. Дж. ДіМенто погоджується, що для забезпечення ефективності міжнародного екологічного права

механізм його дотримання не може бути добровільним і вибірковим, розуміючи під першим необхідність в обмеженнях національного суверенітету, під другим — небажання застережень [22, с. 48–49].

На нашу думку, дуже влучно у своєму посланні у 2006 р. зазначив Генеральний секретар ООН «незважаючи на те, що сторони збройного конфлікту несуть відповідальність за дотримання міжнародних норм угод, таких, як Женевські конвенції, які регулюють ведення війни, проте, в цілому екологічні наслідки війни ігноруються сучасними законами. Настав час переглянути міжнародні угоди, що стосуються воєн і збройних конфліктів з метою забезпечення стабільного екологічного захисту, щоб угоди також охоплювали проблеми не лише навмисного, але і ненавмисного спричинення збитку довкіллю» [23].

Висновки. Правовий аналіз показує, що міжнародно-правові угоди природоохоронного спрямування є, по суті основним джерелом сучасного міжнародного права навколишнього середовища. Проте, наразі спостерігається їх неефективність щодо попередження шкідливого, руйнівного впливу на навколишнє середовище. Неефективність міжнародних природоохоронних угод обумовлена об'єктивними та суб'єктивними факторами. До об'єктивних слід віднести: неоднозначність трактувань понять, закріплених в міжнародних договорах. Даний фактор надає поле для зловживань та інтерпретації міжнародних актів на власну користь з боку держав та відсутність санкцій у разі коли шкода не заподіюється навколишньому середовищу інших держав.

До суб'єктивних факторів можна віднести спроби окремих держав підняти значення принципів

«суверенітету» та «невтручання у внутрішні справи держави» в класичному їх розумінні на можливість самостійного вирішення дотримуватися чи не дотримуватися підписаних угод, нехтуючи при цьому суверенітетом інших держав. Окрім того, зазначений «квазі-суверенітет» держави не дозволяє здійснювати контроль за виконанням конвенцій з боку міжнародної спільноти, адже розробка випробувань нових видів зброї зазвичай є засекреченими, через що неможливо проконтролювати та виміряти шкідливість впливу на природне середовище. Це є прямим зловживанням ознакою державного суверенітету, підміняючи при цьому значення даної правової категорії.

Основним засобом досягнення спільної мети має бути посилення міжнародного співробітництва та обмеження національного суверенітету, створення відповідних дієвих механізмів з наднаціональним компонентом, адже забезпечення ефективності міжнародного екологічного права та механізм його дотримання не може бути добровільним і вибірковим. Внутрішні або міждержавні військові конфлікти, що несуть загрозу навколишньому середовищу мають автоматично охоплюватися юрисдикцією міжнародного права. Тому, слід напрацювати дієву систему правозастосування, включаючи санкції, що буде спроможна попередити недотримання міжнародних природоохоронних норм та відновити попередній стан, визначити настання відповідальності не залежно від адміністративних кордонів. Міжнародне право має відігравати координаційну роль у відношенні до національного суверенітету усіх країн світу. Це обумовлено єдністю законів природи і впливаючих з цього екологічних вимог.

Література

1. Suhrke Astri. 1983. «Global Refugee Movement sand Strategies of Response». In U.S. Immigration and Refugee Policy: Global and Domestic Issues, edited by Mary Kitz: Heath.
2. Austin, Jay E., and Carl E. Bruch (eds.), *The Environmental Consequences of War* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2000.
3. Playing a Give-Away Game? The Undeclared Russian — Ukrainian War in Donbas. Tatyana Malyarenko Journal Article December 23, 2015 URI: <http://smallwarsjournal.com/>
4. Shulga Y. V. The institute of administrative responsibility as a tool ensuring administrative law rational use and protection of natural resources. *Pro Futuro Oswiata I nauka bez granic. Scientific issue of education, knowledge, Law and Management* #1 (1) / 2013.
5. *The Environmental Consequences of War: Legal, Economic, and Scientific Perspectives* 1st Edition by Jay E. Austin (Editor), Carl E. Bruch (Editor).
6. Committee on Blue Water Navy Vietnam Veterans and Agent Orange Exposure; Board on the Health of Select Populations; Institute of Medicine. P. 158.
7. Шемпученко Ю. С. Міжнародні аспекти охорони природи. Вища школа, — К. 1985. 56 с.
8. Protecting the environment during armed conflict. An inventory and analysis of international law November 2009, United Nations Environment Programme.

9. Report of the United Nations Conference on the Human Environment Stockholm, 5–16 June 1972 United Nations. URI: <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf>
10. Dinah Shelton Stockholm Declaration (1972) and Rio Declaration (1992) Oxford Public International Law. URI: <http://opil.ouplaw.com/>
11. July 24, 2014:19PM EDT Ukraine: Unguided Rockets Killing Civilians Stop Use of Grads in Populated Areas. URI: <https://www.hrw.org/news/>
12. Кравченко О., Василюк О., Норенко К. Дослідження впливу військових дій на довкілля на сході України. Буття на межі: особливості соціальної та екзистенціальної ситуації в умовах східно-українського конфлікту. С. 118–123.
13. Koester V. Pactas und Servanda. Environ. Policy and Law. 1996. № 2–3.
14. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice San Francisco 1945. URI: <https://treaties.un.org/>
15. Bodansky D. Legitimacy. The Oxford Hand book of International Environmental Law/ Daniel Bodansky, Jutta Brunne, and Ellen Hey (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 704–723.
16. Vigeron G. Compliance and international environmental agreements: A case study of the 1995 United Nations Straddling Fish Stocks Agreement. Georgetown International Environmental Law Review. 198. Vol. 10. P. 581–623.
17. Chayes A. The new sovereignty: Compliance with international regulatory agreements. Harvard: Harvard University Press, 1995. 417 p.
18. Downs G. Is the good news about compliance good news about cooperation? International Organization. 1996. Vol. 50. P. 379–406.
19. Second report on the protection of the environment in relation to armed conflicts, Submitted by Marie G. Jacobsson, Special Rapporteur, International Law Commission, Sixty-seventh session, Geneva, 4 May –5 June and 6 July-7 August 2015, A/CN. 4/ 685. 92 p.
20. Yang T. The emergence of global environmental law. Ecology Law Quarterly. 2009. Vol.36, Issue 3. P. 615–664.
21. Suskind L. Environmental diplomacy: Negotiating more effective global agreement. New York, Oxford: Oxford University, 1994. 201 p.
22. DiMento J. The global environment and international law. Texas: The University of Texas Press, 2003. 250 p.
23. Послание Генерального секретаря в связи с Международным днем предотвращения эксплуатации окружающей среды во время войны и вооруженных конфликтов 6 ноября 2006 г. Сайт ООН. URI: <http://www.un.org/russian/>